

הוספות לספר

שנים ראשונות

תיעוד שנותיו הראשונות של הרבי מליובאוויטש
רבי מנחם מענדל שניאורסאהן
על־פי מסמכים ומידע ארכיוני

תרס"ב-תרפ"ט • 1902-1929

ברוך אוברלנדר | אלקנה שמוטקין
עורך: לוי גרייזמאן

הכתובת להערות:
oberlander@zsid.com

פתח דבר

זכיתי במשך השנים לאסוף ולרשום הרבה מסמכים וכיו"ב לתולדות כ"ק אדמו"ר זי"ע. מתוך הרשימות הללו הדפסנו בשנת תשפ"א – ביחד עם הרב אלקנה שמוטקין ובעריכת הרב לוי גרייזמן – את הספר 'שנים ראשונות' חלק א, אחרי שבשנת תשע"ז נתפרסם באנגלית בשם Early Years (שכבר נדפס מאז בכמה מהדורות).

חלק א מפרט את תולדות הרבי לשנים תרס"ב-תרפ"ט. וכבר נמצא באמתחתי חלק ב לתקופת ברלין (תר"צ-תרצ"ג שבט) וחלק ג (תרצ"ג אדר עד תש"א סיון, כשהרבי עוזב לארה"ב), ויהי רצון שנוכל לגמור עריכת חלק ב במהרה.

מאז שנתפרסם הספר קיבלתי הרבה הערות מקוראי הספר, ולהם תודתי נתונה, וכן גם מצאתי בס"ד עוד כמה דברים חשובים שמשלימים את הספר.

אמרו חז"ל "אידי דזוטר מירכס" (בבא בתרא יד, ב), ועל כן החלטתי בקשר לשמחה במעונו שבמשפחתנו, חתונת בני הת' הנעלה אליעזר שי' עב"ג חיה מושקא בת ידידי מחותני הרה"ח ר' אליקים געציל שי' איטצינגער, ביום י' חשון ש"ז, לפרסם את הדברים שנצטברו בזמן האחרון בקונטרס קטן (גם מהדברים ששייכים לחלקים הבאים), וודאי יתענגו בו הקוראים.

ואסיים בתודה ובברכה לכל המשתתפים בחתונה לשמח את החתן והכלה, וביום שמחתכם נשיב לכם כגמולכם, עדי נזכה לשמחה הכי גדולה שניבאו הנביא ירמיהו (לג, י"א): "כֹּה אָמַר ה': עוֹד יִשְׁמַע בְּמָקוֹם הַזֶּה וְגו' קוֹל שִׁשׁוֹן וְקוֹל שְׂמִיחָה קוֹל חֲתָן וְקוֹל כְּלָה קוֹל אֲמָרִים הוֹדוּ אֶת ה' צְבָאוֹת כִּי טוֹב" בב"א.

בודאפעסט, ועש"ק ה' חשון תשפ"ד

ברוך אבערלאנדער

אודות הרה"ח ר' ברוך שניאור זלמן סבו של הרבי

בנוסף לאיזכורים השונים (ראה לפי המפתח עמ' 652) היה כדאי לכתוב עליו במרוכז עיקרי תולדותיו (ראה 'רשימות הרב"ש' עמ' 16-7, 'תולדות לוי יצחק' ח"א עמ' 55-53), כמו שיש בספר הזה תולדותיהם של אישים שונים אחרים.

ויש להוסיף:

- ב'מאמרי אדמו"ר הצמח צדק - הנחות' (כרך ג עמ' תד הערה 1) מופיע מה שרשם על מאמר ה'צמח צדק': "ב"ה, יום ה' טו"ב אייר תרנו. המאמר הזה הוא מכ"ק אדמו"ר ה'צ"צ נ"ע זיע"א הנאמר בשנת תרכ"ג. והנחה זאת היא מכב' אבי מו"ר הרלו"י נ"ע משנת ה'נ"ל". ולא ברור לי האם כל המאמר הוא בכתב-ידו, או שרק רשם את התאריך (שאז הגיע לידו המאמר?).

- אודות הרב"ש הנקרא "ברוך שניאור" בחיי אבי אביו מוהר"ר "ברוך שלום" כתב הרבי: "לא שמעתי בזה" עיי"ש עוד ('עבודת הקודש' של הרשב"ב לוין, תשפ"ג, עמ' שיא עם צילום כתי"ק). והרשב"ל מוסיף השערה שהשם "ברוך" ניתוסף כשהשתדך לבתו של הרב שניאור זלמן חייקין, מחמת הזהירות שלא יהיה שמו כשם חותנו.

הרב החסיד ר' בערע וואלף רבה החסידי של יקטרינוסלב

הרב החסיד ר' בערע וואלף (דוב זאב) היה רב ביקטרינוסלב לפני הרלו"י"צ (ראה עמ' 35 ולפי המפתח עמ' 649) - יש לציין שבשתי מקומות הזכיר הרבי ממה שסיפר חותנו אדמו"ר מוהרי"צ "בשם החסיד ר' בערע וואלף" ('תורת מנחם' תשי"ג ח"ב עמ' 52, 'אגרות קודש' חי"ד עמ' מט).

אגרת מאדמו"ר מוהרי"צ ש"ע"פ השמועה" נשלחה להרה"ג ר' לוי"צ זצ"ל

ב'אגרות קודש' אדמו"ר הרי"צ (ח"ב עמ' קעג) נדפסה אגרת מניסן תרפ"ט ל"כבוד ידי"נ הרה"ג שליט"א, ובשוה"ג כתוב: "מהעתקה. וע"פ השמועה היא אל הרה"ג וכו' הרלו"י"צ שניאורסאה"ן. ונעתקה גם ב'תולדות לוי יצחק' (ח"א עמ' 195 הערה 120).

את הכתי"ק של אגרת זו [ולפלא שנדפסה מתוך העתקה!] העניק הרה"ח ר' יהושע העשיל צייטלין לכ"ק אדמו"ר זי"ע בשנת תש"י, ובמכתב אל הרבי כתב: "המכתב הזה ניתן לי במתנה מאת חברי התמים יהושע ראסקין (כעת שו"ב בלאנדאן) שמצאו בין כתבי זקנו הרה"ח ר' בניציון ראסקין ע"ה. לפי עדותו של התמים ר' מיכאל טייטעלבוים נכתב המכתב אל כבוד אביו הרה"ג הרה"ח וכו' ז"ל לדניעפראפעטראווסק".

באגרת מענה מי"ב אלול תש"י (לא נדפס באגרות קודש) כתב הרבי בין השאר: "מה שכותב שהמכתב נכתב אל כבוד אאמו"ר ז"ל, אנא להודיעני על איזה יסוד בנויים דברי התמים ר' מיכאל שי' טייטלבוים שאמר לו כך, ות"ח מראש על טרחתו בזה".

העתק מכתבו של הרי"ה צייטלין אל הרבי וצילום מכתבו של הרבי אליו נתפרסמו בעיתון 'כפר חב"ד' (גליון 700 עמ' 148-149) וב'חסידים ואנשי אמת' (עמ' 141-140).

אבל ב'אוצר החסידים - ברחבי תבל' (עמ' 190) כתוב: "מהעתק מכתבו המדובר של הרבי הריי"ץ, שהתגלה בשנת תשס"ד, עולה, כי יועד אל הרה"ג ר' יעקב קלמס ע"ה, רבה של העיר מוסקבה". ובמקורות צוין (בעמ' 554 פ"ו הערה 2) ל'הערות התמימים ואנ"ש - 770' (גליון שבת פרשת נח תשס"ה עמ' 65) ואינו תח"י.

הרבי מבקש לקבל את תיק החקירות של אביו הרלוי"צ

על מכתבו של הרשד"ב לוי"ן (מי"ג ניסן תנש"א) אל הרבי בו שאל: "יש רשות כעת למסור את הארכיון [של מסמכי המאסר] לרשות משפחת הנאסר... האם כדאי להתחיל להתעסק בפדיית הנ"ל?" ענה הרבי: "כדאי להתחיל) ביותר" (עבודת הקודש' שם עמ' רנח-רנט).

הרבי מבקש להתעניין אודות ספריית אביו הרלוי"צ

על מכתבו של הרשד"ב לוי"ן (מט"ו כסלו תשמ"ח) ענה הרבי: "כדאי להתעניין בזה בדניפרטרובסק) בספריית אאמו"ר (שאני - אגו"ח היורש)" (צילום כתי"ק ב'עבודת הקודש' שם עמ' רמו).

ועל מה שכתב הרשד"ב לוי"ן (ט' טבת תשמ"ח) ש"המקום היחיד שאפשר לבדוק הוא בספריה הצבורית שם" ענה הרבי: "?! דהמכללה שם, וכיו"ב" (צילום כתי"ק ב'עבודת הקודש' שם עמ' רנא).

שני עידכונים לספר

[עמ' 114 ועמ' 116 הערה 4] אודות קידוש לפני שעה השביעית נעתקה מענה מהרבי אודות ההנהגה "בבית אאמו"ר ולאח"כ מה שראיתי בבית כ"ק מו"ח אדמו"ר" - צילום כתי"ק של הרבי נתפרסם לאחרונה במהדורה החדשה של 'עבודת הקודש' (שם עמ' לו).

[עמ' 241 הערה 226] "עוד אודות החזרת כתבי היד למקומם [אחרי מאסרו של אדמו"ר מוהריי"צ]

ראה בספר 'עבודת הקודש' עמ' קלט" – צילום כתי"ק של הרבי נתפרסם לאחרונה במהדורה החדשה של 'עבודת הקודש' (שם עמ' רמז): "הרי הוחזרו תומ"י!! כמפורסם לא (הוחרמו) כלל".

היחס של הרבי למוסדות שנקראים על שם אמו

"יש אצלי חביבות מיוחדת לכל המוסדות שנקראים על שם אמי – בית חנה, גן חנה, פרדס חנה וכיו"ב" (שיחת ש"פ בשלח, יו"ד שבט תשל"ד – 'תורת מנחם' כרך עה עמ' 103).

אודות המוסד 'מכון חנה' בניו יארק שהרבי הוריד את שם אמו הרבנית מהמוסד, וכעבור כמה שנים החזיר את זה – ראה כל המכתבים והמענות ב'תשורה משמחת הנישואין של... סייבאל, כ"א מר-חשון ה'תשפ"ג".

ואעתיק משם שני דברים קצרים:

באגרת מ"התחלת ניסן ה'תשמ"ב" כתב הרבי (שם עמ' 7): "בצער ובתמהון גדול נודעתי זה עתה, אשר: 1) צירפו את המוסד ע"ש אמי הרבנית זצ"ל לפעולת מוסד אחר [...] היפך כיבוד אמי ר"ל [...] א) מיום עריכת הפעולה והמגבית הנ"ל – אין לאמי זצ"ל כל שייכות להמכון [...]".

עוד כתב הרבי (שם עמ' 8): "בטח יתקבל אצלו ששם האם יקר אצלי כשם תו"ת [=תומכי תמימים] אצל הנהלתה, (ואולי יותר קצת)".

ויש גם מענה לשליח בפלורידה שרצה לקרוא בית הכנסת על שם האבא, ואינו תח"י כעת.

"בסמיכות מקום לניקולאיעב" עיר מולדתו של הרבי

[עמ' 23] "להעיר אשר אטשאקוב – היא בסמיכות מקום לניקולאיעב, עירו של בעל שע[ר] הכ[ולל]" (צילום כתי"ק ב'עבודת הקודש' שם עמ' נג עיי"ש).

על המלמד החסיד ר' שניאור זלמן וילנקין

[עמ' 69] יש להוסיף, אשר ר' זלמן עבר ליקטרינוסלב כדי לשמש בתור שו"ב, אלא שהרה"ג רלווי"צ ביקש ממנו שיהיה המלמד לבניו (מפי הנכד ר' שלום בער שפירא בתולדות התמימים בארה"ב עמ' 540, עיי"ש עמ' 544-540 עוד פרטים משלימים).

[עמ' 72 והערה 17] אודות נוסח המצבה שלו – ראה עוד ב'תולדות התמימים' שם (עמ' 544) שהנוסח הסופי עבר דרך הרב החסיד ר' ישראל דזשייקאבסאן כשנכנס ליחידות.

במלחמת עולם הראשונה "היה שימוש נרחב בגזים"

[עמ' 126 והערה 12] ראה צילום המענה הטלפוני לחיילים באה"ק בספר My Story (כרך 1 עמ' 110).

"[לנין] בעצמו היה יהודי?"

[עמ' 120] מתוך 'יומן השליחות המיוחדת' (עמ' ער), כ"ד ניסן תשמ"ט:

"רב"ש [קונין]: אני רוצה למסור את התהלים אשר 'פלענטי אויסגעוויינט דארטן' [דמעות רבות שפכתי עליו שם], והוא מעוטף עם תמונת הספריה ששם הספרים אסורים.

כ"ק אדמו"ר זי"ע: וואס איז דא אריינגעדרוקט לענינען אויכעט? לענינען אויכעט אריינגעדרוקט? [מה זה שנרפס כאן גם לנין? הכניסו לכאן גם את לנין?].

רב"ש: דאס איז דער נאמען פון די לייברערי [זהו שם הספריה].

כ"ק אדמו"ר זי"ע: [הכניס התהלים לשקית, ואמר] כ'האב צו דיר קיין טענות ניט [אין לי טענות אליך. הפסיק, והוסיף] זאל מעלה זיין דעם צד פון לעומת זה. זאל זיין בשורות טובות [שיעלה את הצד שלעומת זה, שיהיו בשורות טובות. אח"כ נתן עוד דולר, ואמר] דאס פאר לענינען [זהו בשביל לנין. הפסיק, והוסיף] מ'זאגט אז ער האט געשטאמט פון אידן [אומרים שהוא מגזע יהודים].

רב"ש: [הענדל] דייטש אומר שהוא עצמו היה יהודי.

כ"ק אדמו"ר זי"ע: ער איז געווען א איד? נאך בעסער! [הוא בעצמו היה יהודי? עוד יותר טוב! אח"כ נתן דולר לבניו של הרב"ש קונין, ואמר לכ"א] כפלים לתושיה".

נסיון חיים אישי מימי המהפכה, אין התחילו ללחום נגד הדת

[עמ' 127] מתוך אגרת מז' כסלו תשכ"ג (The Letter and The Spirit חלק 1 עמ' 156):

„I would like to tell you of my personal experience in Soviet Russia at the beginning of the Bolshevik revolution, when the Czar was toppled and the communists were still in the minority. The attitude to religion started out by the insistence that children should not be 'coerced' in religious matters and

the choice should be left to them. But they were logically more consistent than those who preach freedom of religion in this country. In soviet Russia they banned religion from the schools, to ensure that no teacher would indoctrinate the children with religious ideas. From the school it was but a step away to religious 'coercion' at home or in private Chadarim and Yeshivos, limiting group instruction to 3 or 5 and only after the children come of age, at 18, and can decide for themselves whether or not they wish to be instructed in religion. The consequences need not be described".

עוד על משפט בייליס

[עמ' 79-80] "...ובכן: בעצם לא הייתי צריך להשיב על דברי שטות כאלו, שלא היו ולא נבראו, והרי זה כמו במשפט בייליס, שהתביעה טענה שזו אכזריות ליקח דם של ילד ולהשתמש בו לאפיית מצות, ובאמת זוהי טענה צודקת... אלא שהמעשה לא היה ולא נברא" (ש"פ נצבים-וילך, כ"ה אלול תש"ל - 'תורת מנחם' כרך סא עמ' 237).

האם הרבי נבחן על ידי הגאון ר' חיים עוזר כששהה ביקטרינוסלב

[עמ' 107 הערה 105] "לא מצאנו עדויות על קשר בין הגאון [ר' חיים עוזר] לבין הרבי בעת שהותו בעיר [יקטרינוסלב]... מסתבר לומר שהרבי ראה אותו במשך התקופה שהיה בעיר" - יש לציין לשמועה בעל פה (שנעתקה בעיתון 'כפר חב"ד' גליון 1982 עמ' 34) שהרבי והחברותא שלו נבחנו אז על ידי הגאון רח"ע, ואף קיבלו סמיכה ממנו. והנה ודאי שקבלת הסמיכה אינה נכונה (וכפי שהעיר שם הרב ישראל אלפנביין), אבל עצם העובדה שנבחנו על לימודיהם על ידי הגאון אולי נכונה.

על הקשר שבין הגאון הרוגוצ'ובר והרבי

[עמ' 206-203, ולפי המפתח בעמ' 650] "כמאמר פון דעם ראָגאַטשָׁאווער: אגדה אין תורה איז אויך תורה, אויך הלכה, נאָר וואָס דען? - ס'האָט זיך אירע כללים: פונקט אַזוי ווי ס'איז דאָ כללים אין דיני ממונות, וואָס זיי זיינען גיט די זעלבע כללים אין "איסורא" - על דרך זה איז דאָ כללים אין אגדה וואָס זיי זיינען גיט די כללים וואָס אין אַנדערע חלקי התורה, וויבאַלד אָבער אַז דאָס איז תורה - לערנט מען אָפּ דערפון אַ דין. אַז ס'איז דאָ אַ סתירה פון הלכה און אגדה, איז פונקט אַזוי ווי ס'איז דאָ אַ סתירה פון בבלי און ירושלמי איז דער

דין כבבלי, על דרך זה דער דין ווי חלק ההלכה, אָבער דאָס איז אַ מחלוקת אין הלכה, ווי ער איז דאָס מבאר בארוכה" (שיחת ו' תשרי תשל"ו – 'שיחות קדש' תשל"ו ח"א עמ' 29 בשינויים קלים). העירני חכ"א שלכאורה דבר זה לא נמצא בכתבים הנדפסים של הגאון, ואולי הרבי שמע ממנו דבר זה בעל פה. אבל "וואו ער איז ער מבאר בארוכה" משמע בעליל שמדבר מדבר שבכתב וצ"ע.

[עמ' 202] על מכתבו הראשון אל הגאון הרבי לא חתם בשמו "כדי להעלים מעין הצנזורה" – יש להוסיף ולציין שצילום הכתי"ק של המענה מופיע ב'עבודת הקודש' שם (עמ' שיג).

האם הרבי קיבל סמיכה מהרוגוצ'ובר?

[עמ' 206-205 והערה 27] בינתיים לא נמצא כל בסיס לזה, רק שמועה בעל פה הנזכר בהערה כאן: "ר' ... שכתב את המידע המובא ב'היום יום', אמר לעורכים כי שמע זאת מפי ר' בערל יוניק, ששמע זאת ישירות מפי אמו של הרבי, הרבנית חנה".

אמנם יפה העיר על כך לאחרונה הרב ישראל אלפנביין (ב'כפר חב"ד' שם עמ' 35): "לגבי שמועה זו יורשה לי לציין כי לפלא בעיניי שהדברים הללו, המיוחסים (מ'כלי שני') אל הרבנית חנה נ"ע, לא סופרו על ידה לר' ניסן גורדון בראיון המפורסם שקיים עימה בתשכ"ד ופורסם ב'די אידישע היים', ובו תיארה בהתפעלות כמה וכמה ממעלותיו הגדולות של הרבי בשנות ילדותו ובשנות צעירותו, ואף לא הוזכרו על ידה ברשימותיה שנתגלו לאחרונה".

ואכן נראה שאין לשמועה הנ"ל כל ביסוס.

ואולי אפשר להביא ראייה להכחשת השמועה הנ"ל, מהשיחה של הרבי עם הגאון ר' מרדכי סאוויצקי (מקדש מלך' ח"ב עמ' 368, קטע מזה נעתק גם כאן כמצוין בהערה 25):

"כ"ק אדמו"ר זי"ע: בקשר לנתינת 'סמיכות' לרבנים, אם ידוע לכם כיצד נהג בקשר להזכרת 'יורה יורה' – ידין ידין?"

הר"מ סאוויצקי: הוא לא היה מזכיר נוסח זה כי אם רב וכו' ויקרא שמו בישראל כו".

והנה באם השיח הנ"ל עם הרב סאוויצקי נרשמה בדיוק, יוצא שהרבי התעניין אודות נוסח הסמיכה של הרוגוצ'ובר, משמע שלא הכיר את זה, הרי שלא קיבל מהגאון סמיכה בכתב. [ובדוחק י"ל שהרבי התכוון לשאול האם הנוסח שהוא קיבל שונה מהנוסח הכללי שכתב הגאון בדרך כלל].

כשהגוצ'ובר לא הסכים לשלם מס מסויים

[עמ' 203] מובא שם סיפור שסיפר הרבי על הרגוצ'ובר שלא רצה לשלם מס מסוים (וראה בקשר לזה מה שכתבתי בשו"ת 'אמר רב'א' ח"א סי' קצ) - ובשו"ג (עמ' 205 הערה 5): "ברשימותי של ר' יהושע מונדשיין נכתב שסיפור זה פורסם בשעתו בעיתונות הריגאית מפי אחיינו של הגאון, אך לעת עתה לא הצלחנו למצוא תיעוד זה".

בינתיים נמצא העיתון: 'היינט' ריגא, י"ד אדר תרצ"ו (הערת הרב יאיר ברוכוב, וצוין על ידו לאחרונה במהדורה החדשה של ספרו 'הגאון הרגוצ'וב' עמ' 158 הערה 99):

דער ראגאטשאוער גאון אין ראטן פארבאנד

ביו 1922 יאר האט דער גאון געלעבט אין ראטנאמארמאר. די באזונדער פון דער סאוועטישער מאכט צום גאון - דער גאון און דער ליוואווישער רבי. דעם נאגום מארילאן 'עניגבראר' - פארווארד פון מאנאס לעבן אין אטאמאטישאר.

אין דער שטאט ראטן פארבאנד, וואס איז היינט אין פולן, האט געלעבט דער גאון פון ראגאטשא. ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש. ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש.

ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש. ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש.

ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש. ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש.

ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש. ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש.

ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש. ער איז געווען א גרויסער און באקאנטער רבי. אין דער שטאט האט ער געבויט א גרויסן בית מדרש, וואס איז היינט א גרויסער בית מדרש.

מה קרה לנכדו של הגאון הרגוצ'ובר?

[עמ' 203] הסיפור הנ"ל של המסים סיפר הרבי מפי נכדו של הגאון, הוסיף: "היה לו נכד... אינני יודע היכן הוא כיום, גם הוא בעל-כישרון גדול שידע ללמוד היטב, וגם בקי בשאר ענייני העולם הקשורים עם מיסים, עם הנהגה, עם חכמות היצויות וכו'..."

ובשו"ג (עמ' 205 הערה 6) יש דיון למי משני בניו של הרב אבא אבי דוד גולדפדין הכוונה, צבי או יהודה.

ואתי לידי תמונת מצבתו של ר' יהודה גאלדפיין מבית החיים דמוסקבה (תודתי נתונה בזה לידיד נעורי הרב החסיד ר' מרדכי גלזמן שליט"א רב אב"ד ושלוח הראשי דריגא). וזה מה שחרוט על המצבה:

איש ישר ונכבד
 ר' יהודה גאלדפיין
 בן הרב הגדול דפה
 אבא דוד ונכד הגאון מרן
 יוסף ראזין מראגאצאוו
 נפטר ג' תמוז תשל"א ת'נצ'ב'ה'
 [כנראה שם הנפטר ברוסית]
 1902-1971
 [כנראה שם אשת הנפטר ברוסית]
 1903-1988

"גם ביעקטרינסלואו" היתה ישיבת תומכי תמימים

[עמ' 127] לרשימת הרש"ב לויין אודות רשת הישיבות תומכי תמימים שהתקיימה במחתרת, הוסיף הרבי: "משך זמן הי' גם גם ביעקטרינסלואו קיוב ועוד" (צילום כתי"ק בעבודת הקודש' שם עמ' פה). בקשר לישיבה זו ראה 'תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית' (פרק עד).

השם המקורי: מושקא או מוסיא?

[עמ' 366] דיון על שמה של הרבנית חמ"ש: מושקא או מוסיא – ראה 'עבודת הקודש' שם (עמ' רצה-רצו עם צילום כתי"ק של הרבי). ראה גם 'כתבי רבי אייזיק' (ח"א עמ' רצט-ש).

גניבות בשולי החתונה

[עמ' 484] לתיאורי הגניבות יש להוסיף את הסיפור דלקמן אודות הרב התמים ר' אריה לייב שיינין מדוקשיץ (עליו ועל השתתפותו בחתונה ראה עמ' 362-361), שכתבו הרב אריה זאב רבינר בספר 'הרב רבי יהודא לייב פיין זצוק"ל' (עמ' יט, הערת הרב נחום גרינוואלד):

ד) בשנת תרפ"ז—תרפ"ח נסע חוזר חבד"י מו"צ בעיר דוקי שיץ לחתונת נכד אדמו"ר מלובביץ שהתקיימה בורשא. ובדרכו חזרה גנבו ממנו את המזודה אשר בתוכה הי' מסמכים שונים של החוזר וגם תעודות היתר הוראה שקבל בזמנו. ובעברו בסלונים סר להגאב"ד זצ"ל לבקש ממנו היתר הוראה, ושמעתי מהרב החוזר שהגאב"ד אמר לו „טרם שאבחן אותך בש"ע נראה אם ספר התניא ולקוטי מאמרים של הרב ידועים לך די", והחוזר התפלא על הבקאות העצומה של הגאב"ד בספרי הרב מלאדי.

אגרת כתי"ק אדמו"ר הזקן כמתנה לחתונה

[עמ' 481] הרבי קיבל מאת דודו-זקנו ר' מנחם מענדל ינובסקי מקרמנצ'וג איגרת בכתיבת יד קודשו של אדמו"ר הזקן (נדפס ב'אגרות קודש' אדמו"ר הזקן עמ' תיז). ב'אגרות קודש' שם בשוה"ג נעתק מה שכתב הרמ"מ על מקור האגרת: "נמצא בעזבון איש אחד בעיר טשיגריין שמו ר' זלמן ליוברסקי" – עליו ראה בקובץ 'הערות וביאורים – אהלי תורה' (גליון ארכה עמ' 90-91).

התכתבות בין הרבי ואביו הרלו"צ

[עמ' 348-347] יש להוסיף: ב'מבוא' לאגרות קודש' חלק א חלק א כתב הרשד"ב לוי: "... רבה היתה ההתכתבות ביניהם [בין רלו"צ לבנו הרבי] בענינים עמוקים בנגלה וקבלה, בשעה שאביו היה מרבה לכתוב לו ביאורים בקבלה היה כ"ק אדמו"ר שליט"א משיב לו בין בעניני קבלה ובין בתורה הנגלה". הרבי מחק את המלים "היה כ"ק אדמו"ר שליט"א משיב לו בין בעניני קבלה ובין בתורה הנגלה", ובמקום זה הוסיף: "ואביו היה מרבה לכתוב לו ביאורים בקבלה" (צילום כתי"ק נדפס ב'עבודת הקודש' שם עמ' 347). אמנם משום מה לא נעתקו הדברים ב'מבוא' שם (עמ' 10).

אודות הפרופסורים זוכי פרס נובל שהכיר

[עמ' 333, 404] באגרת באנגלית (The Letter and The Spirit חלק 1 עמ' 259) כתב הרבי אודות הפרופסורים שהכיר בברלין ובפאריז, מהם זוכי פרס נובל במדעים:

By the Grace of G-d
Brooklyn, N.Y.

Mr.
Hebrew University, Jerusalem

Greeting and Blessing:

P.S. For many years I have studied at the University in Berlin and later also in Paris. My principal subjects were the exact sciences such as mathematics, physics etc. Thus I had frequent opportunities to meet specialists in these fields of science (among them several who had received the Nobel Prize). It is curious that despite the fact that these scientists were permeated with the scientific approach, as well as scientific thinking and methodology, yet when there arose a problem in their personal life, particularly where the solution would have necessitated them to change their habits or way of life or to curb their natural inclinations etc. – many of them could not a priori examine their problem in a scientific way.

More significant still is the fact that they simply could not see how subjective and unscientific they were in this matter, for it really appeared to them that here too their approach was absolutely scientific.

I mention the above because it has a bearing on your letter and I will here specify one point (although it is not the most essential one): you write in a mater-of-fact manner and with apparent non-concern that the words of Rabbi Yehuda HaLevi and his proof deriving from the fact that six hundred thousand adult Jews received and transmitted the *Torah* etc., that this "no longer holds the force for me." I have, of course, heard a similar sentiment expressed by many others and so far not one of them could explain on what basis the said proof is refuted. Surely this kind of proof which was advanced by Rabbi Yehuda HaLevi belongs to the category of basic proof in all sciences.

ד"ה צור תעודה תרצ"ג

בשבת פרשת נח, ו' חשוון תרצ"ג אמר אדמו"ר הריי"צ מאמר ד"ה צור תעודה (ספר המאמרים 'תרצ"ג עמ' תקיב-תקכא).

וסיפר הרבי כי "כמה מחסידים דיברו על כך שאין זו התחלה רגילה, ושאלתי על זה אצל כ"ק מו"ח אדמו"ר בעצמו... והראה מאמר מסוים שבו מדובר רבות על הפסוק 'צור תעודה גו', והוסיף, שמשמע שבעת האמירה היתה פתיחת המאמר בפסוק זה" (ש"פ חיי שרה מבה"ח כסלו תשי"ב - ראה 'תורת מנחם' כרך ד עמ' 132 וב'ספר המאמרים' שם עמ' תקיב הערה 1).
יש לציין שלאחרונה אכן נדפס מאמר עם ד"ה זה בספר 'מאמרי אדמו"ר הצמח צדק - הנחות' (כרך א עמ' סה).

"בפולין... שם הכפירה היתה היריבה הראשית של הדת"

"...משמח לגלות שבאותה אמריקה שנקראת חומרנית, נושא היהדות זוכה לקבל תשומת-לב במידה רבה... וזה סימן טוב. משום שבניגוד לתנאים ששררו בפולין וכו', שם הכפירה היתה היריבה הראשית של הדת, כאן במדינה זו עלינו להתמודד דווקא עם אגנוסטיות [=ההשקפה שאי אפשר לדעת מאומה על קיומו של אלוקים. המלביה"ד] ועם-הארצות פשוטה..." - מאגרת באנגלית מח' תמוז תשי"ב (תרגום ללה"ק בעיתון 'כפר חב"ד' גליון 1930 עמ' 11).

הדפסת שיחות בעיתונות

"כך נהג כ"ק מו"ח אדמו"ר בריגא, בווארשא וכאן בארה"ב" - ('שיחות קודש' תשל"ו ח"א עמ' 419).

ביקורת המקרא צמח דוקא בגרמניה האנטישמית

באגרת באנגלית מכ"ו אדר ב' תשכ"ה (The Letter and The Spirit חלק ו עמ' 281-282) כתב הרבי אודות ביקורת המקרא שצמח דוקא בגרמניה:

- 5) You write that the time devoted to religious thought and consideration is well spent. I agree. However, I do not see why this must necessarily involve dialogue with non-Jews. Surely enough intellectual and religious stimulation can be provided by strictly inter-Jewish dialogue. This could be provided even better if this "dialogue" would not be in the form of a debate with its negative aspects, as mentioned in my letter. Better rather that it should take the form of study; to learn *Yiddishkeit* from the original sources and not from the representations of *Yiddishkeit* by non-Jews, particularly those notorious for their hatred of Jews and Judaism, who originated the vogue of so-called "Bible Criticism." It should be remembered that these same intellectual spheres in Germany also provided the fertile soil for Nazism. I trust that you will agree that it was no mere coincidence that Germany reared Bible Criticism, Nazism and anti-Semitism in their most extreme form.

הרבי והרבנית: "אנחנו ניצולי שואה"

באגרת משנת תשד"מ (The Letter and The Spirit חלק ו עמ' 371 ו-194) כתב הרבי: "אנחנו ניצולי שואה, אבל לא בדומה לאלו ששרדו את מחנות הריכוז".

To a person of your background, a survivor of the Holocaust, there is surely no need to point out that the idea of rehabilitation of any neighborhood, especially a borough of the city of New York with a considerable Jewish population, evokes the horror of the holocaust. As a matter of fact, I too and my wife are holocaust survivors, though not to be compared to those who survived concentration camps. For they too, as has often been said, are living witnesses of G-d's miracles – not only in their survival, but also in the remarkable rehabilitation of their personal lives and in the significant contributions, both material and spiritual that they have made to the society and country of adoption (as has been exemplified so well by yourself and your family). The forthcoming groundbreaking is yet another eloquent expression of this personal rehabilitation.

To a person of your background, a survivor of the Holocaust, there is surely no need to point out that the idea of rehabilitation of any neighborhood, especially a borough of the City of New York with a considerable Jewish population, evokes the horror of the Holocaust. As a matter of fact, I too and my wife are survivors, though not to be compared to those who survived the Concentration Camps. For they, as has often been said, are living witnesses of G-d's miracles – not only their survival, but also in the remarkable rehabilitation of their personal lives and in the significant contribution – both materially and spiritually – they have made to society and country of adoption, as this has been exemplified so well by yourself and your family. The forthcoming groundbreaking is yet another eloquent expression of this personal rehabilitation.

האגרת הזאת מופיעה פעמיים בספר הזה, והעתקתי את שניהם לעיל, כי שמתי לב שישנם שינויים בנוסח האגרת. ולדוגמא בצילום העליון כתוב "אנחנו ניצולי שואה", ובצילום השני כתוב "אנחנו ניצולים", ועוד שינויי נוסח.

אין זה הפעם היחידה שהבחנתי בבועיה הזאת, ואציין בזה לדוגמא נוספת: מכתבו של הרבי להרב שלמה ריסקין אודות הקפות של שמחת תורה לנשים מופיע בסידרה הנ"ל פעמיים, בחלק ג (עמ' 432-433) ושוב בחלק ו (עמ' 75-76), וגם כאן ישנם שינויי נוסח ביניהם. והנה בשנת תשס"ב היה דיון בקובץ 'הערות וביאורים' על "ארכיון מינדל", היינו העתקי אגרות של הרבי בלה"ק ובאנגלית המזכירות, האם אפשר לסמוך עליהם, שהרי הם לא הוגהו על ידי הרבי. כתבתי אז כמה פעמים שלפענ"ד ודאי שאפשר לסמוך עליהם כמו העתקי המזכירות שנדפסו בכרכי ה'אגרות קודש' על פי הוראה מפורשת הרבי (ראה מה שכתבתי בגליונות תתכו עמ' 82-85, תתכו עמ' 79-83, תתכו עמ' 88-92, תתכט עמ' 85, תתל עמ' 88-90, תתלג עמ' 89-90).

לדעתי גם אין שום סברא לחלק בין האגרות שנכתבו ע"י הר"נ מינדל בלה"ק לבין אלו שנכתבו על ידו באנגלית.

אמנם במה דברים אמורים באם מדפיסים אותם בלשונם, אבל באם זה עובר עיבוד והגהה, אז זה מאבד את אמינותו.

האם הסמיכו את כ"ק אדמו"ר זי"ע להיות שוחט-ובודק?

חכ"א (ששכחתי שמו) בא אלי עם גילוי עצום, שיש לו צילום של כתב תעודה שבו

מסמיכים את הרבי להיות שו"ב, ומפורש בו שזה ניתן ל"כבוד... מהור"ר מנחם מענדיל בהרב ר' לוי יצחק זצ"ל שניאורסאהן".

בטובו הוא שלח לי צילום הכתב, וגיליתי מיד שכיון שהתאריך שבו הוא "היום ה' ב' ימים לחדש מרחשון שנת תרפ"ה פה מאהילאו", הרי זו הוכחה שלא מדובר בהרבי, שהרי אביו הרלוי"צ עדיין היה חי באותו זמן.

חיפשתי עכשיו ב'ספר הצאצאים' (עמ' 541), ולפום ריהטא לא מצאתי שם את ר' מנחם-מענדל השו"ב דידן.

הנני מפרסם מסמך זה בקונטרס זה, כדי שלא יבואו אחרים ויטעו ויבלבלו את הרבים. ובינתיים הרווחנו פרסומו של עוד תעודה חסידית.

שמחת נישואין של
אליעזר זחיה מושקא
אבערלאנדער
י' חשון, ה'תשפ"ד

*Wedding celebration of
Laizer & Mussie Oberlander*

October 25, 2023